

ІСТОРІЯ

УДК 930:316.7] (477) «1917/1921

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15281486>

**Вітчизняна історіографія процесів національно-культурного
відродження доби Української революції 1917–1921 років**

Стадник Ірина Юрївна,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії та права,

Черкаський державний технологічний університет

м. Черкаси, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-4946-3658>

Худолей Оксана Сергіївна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та права,

Черкаський державний технологічний університет, м. Черкаси, Україна,

<https://orcid.org/0000-0002-6185-0274>

Прийнято: 04.04.2025 | Опубліковано: 25.04.2025

***Анотація:** Українська революція 1917–1921 років стала епохальною подією, відзначившись відновленням української державності, попри внутрішні суперечності. Національно-культурне відродження, що охопило освіту, науку, мистецтво, пресу та видавничу справу, відіграло ключову роль у державотворенні.*

Стаття присвячена комплексному аналізу історіографії національно-культурного відродження в Україні в період Української революції 1917–1921 років. Розглянуто наукові праці, що висвітлюють розвиток освіти, науки, преси, мистецтва та культури в контексті національного державотворення.

Наукова новизна полягає в цілісному огляді та аналізі праць про національно-культурне відродження доби Української революції, зокрема освіти, науки, преси, мистецтва.

Стаття аналізує історіографію національно-культурного відродження, виділяючи три основні напрями: українську діаспорну, радянську та сучасну українську історіографію. Дослідження української діаспори, представлені працями В. Винниченка, П. Христюка та ін., відображають національно-культурну політику урядів, але мають ознаки суб'єктивізму. Однак ці роботи несли на собі певний відбиток політичних переконань авторів і тому страждали на суб'єктивізм.

Радянська історіографія розглядала національно-культурне відродження крізь призму класової боротьби, примішуючи національні аспекти. У 1920-х – на початку 1930-х років досліджувалися літературно-мистецькі процеси, але згодом вивчення ролі інтелігенції було призупинено.

Сучасна українська історіографія прагне об'єктивно дослідити ці процеси. Особлива увага приділяється діяльності «Просвіт», реформуванню освіти, створенню університетів, розвитку преси та видавничої справи. Праці Д. Розовика, О. Хомякової, В. Купрійчука та ін. розкривають різні аспекти культурного будівництва.

У висновках підкреслено значення революції для національного самовизначення та культурного розвитку, внесок відродження у формування ідентичності та консолідацію суспільства. Огляд історіографії засвідчує висвітлення окремих аспектів, таких як розвиток громадянського суспільства, діяльність організацій, відновлення преси, становлення освіти. Особливо наголошується на ролі «Просвіт» у формуванні національної свідомості. Запропоновано досліджувати регіональні особливості національно-культурного розвитку.

Ключові слова: історіографія, українська революція, культурне відродження, освіта.

Ukrainian historiography of the processes of national and cultural revival during the Ukrainian revolution of 1917–1921

Iryna Stadnyk,

PhD (History), head of History and Law Department, Cherkasy state technological university, Cherkasy, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4946-3658>

Oksana Khudolei,

PhD (History) Associate Professor of History and Law Department, Cherkasy state technological university, Cherkasy, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-6185-0274>

***Abstract:** The Ukrainian Revolution of 1917–1921 was an epochal event, marked by the restoration of Ukrainian statehood, despite internal contradictions. The national and cultural revival, which encompassed education, science, art, the press, and publishing, played a key role in state-building.*

This article is dedicated to a comprehensive analysis of the historiography of the national and cultural revival in Ukraine during the period of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. Scholarly works that illuminate the development of education, science, the press, art, and culture in the context of national state-building are examined.

The scientific novelty lies in a holistic review and analysis of works on the national and cultural revival of the era of the Ukrainian Revolution, particularly concerning education, science, the press, and art.

The article analyzes the historiography of the national and cultural revival, identifying three main directions: ukrainian diaspora, soviet, and modern ukrainian historiography. Studies by the Ukrainian diaspora, represented by the works of V. Vynnychenko, P. Khrystiuk, and others, reflect the national and cultural policies of the governments but bear signs of subjectivism. However, these works carried a certain imprint of the authors' political beliefs and therefore suffered from subjectivism.

Soviet historiography viewed the national and cultural revival through the prism of class struggle, downplaying national aspects. In the 1920s and early 1930s, literary and artistic processes were studied, but later the study of the role of the intelligentsia was suspended.

Modern ukrainian historiography strives to objectively study these processes. Particular attention is paid to the activities of «Prosvita», the reform of education, the creation of universities, and the development of the press and publishing. The works of D. Rozovyyk, O. Khomiakova, V. Kupriichuk, and others reveal various aspects of cultural construction.

In conclusion, the significance of the revolution for national self-determination and cultural development, and the contribution of the revival to the formation of identity and the consolidation of society, are emphasized. The historiographical review confirms the coverage of separate aspects, such as the development of civil society, the activities of organizations, the revival of the press, and the establishment of education. The role of «Prosvita» in the formation of national consciousness is particularly highlighted. It is proposed to study the regional peculiarities of national and cultural development.

Keywords: *historiography, Ukrainian revolution, cultural revival, education.*

Постановка проблеми. Українська революція 1917–1920 років стала епохальним явищем в історії України, відзначившись відновленням української державності. Попри внутрішні протиріччя та боротьбу між різними політичними

угрупованнями, сам факт відновлення державності мав величезне значення. Хоча здобутки революції були втрачені на початку 1920-х років, вона продемонструвала нагальну необхідність у розбудові української держави. Важливим аспектом державного будівництва було національно-культурне відродження, що охоплювало освіту, науку, культуру, мистецтво, пресу та видавничу справу. Ці чинники відігравали ключову роль у формуванні зрілої нації, здатної до державотворення.

Політика національних урядів доби Української революції у сфері освіти, культури та духовного життя завжди привертала увагу науковців. Останніми роками події Української революції 1917–1921 років привернули пильну увагу дослідників. У їхніх працях основний акцент робиться на вивченні революційного процесу, збройного протистояння та політичної боротьби. Водночас питання культурного будівництва часто відсуваються на другий план. Хоча спеціальних досліджень культурних процесів в Україні як результату суспільної активності небагато, окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються в загальних працях з історії революції та національно-культурного відродження.

Попри визначальне значення Української революції для відновлення державності, сучасна історіографія часто зосереджується на політичних та військових аспектах цього періоду. Питання національно-культурного відродження, попри його фундаментальну роль у формуванні нації, здатної до державотворення, нерідко залишаються без належної дослідницької уваги. Це створює певну прогалину в цілісному розумінні революційних процесів.

Національно-культурне відродження є невід'ємною складовою успішного державного будівництва. Розвиток освіти, науки, культури, мистецтва, преси та видавничої справи формує національну свідомість, консолідує суспільство навколо спільних цінностей та сприяє становленню національної ідентичності – ключових елементів для стійкої та незалежної держави.

Дослідження національно-культурного відродження доби Української революції 1917–1920 років є не лише заповненням існуючої прогалини в історіографії, але й має важливе значення для розуміння процесів державотворення, формування національної ідентичності та осмислення сучасних викликів, що стоять перед українським суспільством. Його актуальність визначається необхідністю комплексного вивчення революційної епохи та отримання цінних уроків для сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографію проблеми національно-культурного відродження 1917–1921 року можна розподілити на дві групи. До першої групи слід віднести праці таких учених, як В. Верига [1], Я. Грицак [2], Я. Калакура [3], І. Колесник [4], О. Реєнт [5], В. Сарбей [6], В. Смолій [7], В. Солдатенко [8] та інші. Ці дослідники проаналізували шляхи, закономірності та розбіжності вивчення українського національного руху, визначили внесок учених у створення нових методологічних засад його історіографічного аналізу, звернули увагу на перспективи дослідження процесів українського національно-культурного відродження першої половини ХХ століття.

До другої групи історіографічних праць належать надбання таких учених-історіографів, як В. Гоцуляк [9], О. Житков [10], В. Колесник [11], К. Кондратюк [12], А. Король [13], В. Кравченко [14], В. Мандзяк [15], В. Масненко [16], В. Меша [17], О. Павлишин [18], Н. Семергей [19] та інші, які опосередковано або безпосередньо торкнулися питання історіографії українського національно-культурного відродження періоду другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття, дослідили політику національних урядів доби Української революції у сфері освіти, культури та духовного життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова новизна дослідження полягає у вивченні й аналізі наукових праць, присвячених

процесам національно-культурного відродження доби Української революції 1917–1921 років, зокрема проаналізовано напрацювання авторів з розвитку освіти, науки, преси, мистецтва, культури.

Наявні дослідження торкаються питань культури та освіти доби революції, проте загальна тенденція в історіографії часто полягає в домінуванні політико-військової парадигми, що призводить до меншої уваги до фундаментальних процесів національно-культурного відродження, які мали вирішальне значення для формування української нації. Тому автори вбачають за необхідне спрямувати свій аналіз історичних напрацювань на подолання цього дисбалансу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в комплексному аналізі історіографії процесів національно-культурного відродження в Україні в 1917–1921 роках. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: розглянути і дослідити напрацювання авторів про події Української революції 1917–1921 років; зробити опис та систематизацію праць, присвячених вказаній проблемі; дослідити і обґрунтувати історіографічний матеріал.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська революція 1917–1921 років мала епохальне значення в історії України. Попри те, що від самого її початку революційний рух не був цілісним, відзначався непослідовністю та неоднозначністю, а всередині його постійно точилася боротьба між окремими угрупованнями, проте видатним історичним явищем став сам факт відновлення української державності. І хоча на початку 1920-х років практично всі здобутки визвольних змагань були втрачені та в Україні запанував радянський режим, революція показала, наскільки гостро стоїть питання творення української держави.

Важливою складовою державного будівництва виступає національне відродження – освіта, наука, культура, мистецтво, преса, видавнича справа. Саме ці чинники в житті суспільства є показником зрілості нації та її здатності до державотворення. В останні роки події Української революції 1917–1921 років стали предметом пильної уваги дослідників. Цілком слушно в їхніх працях головна увага спрямовується на вивчення революційного поступу, збройного протистояння та політичної боротьби. Водночас питання культурного будівництва в більшості випадків відсуваються на другий план. І хоча спеціальних праць істориків, присвячених дослідженню культурних процесів в Україні як результату громадської активності, небагато, проте окремі аспекти цієї проблеми висвітлюються в загальних працях з історії революції та історії національно-культурного відродження культури.

Наявну літературу з проблеми національно-культурного відродження в Україні можна умовно поділити на три групи. Це праці дослідників української діаспори, радянська історіографія та сучасна вітчизняна історіографія.

Після поразки Української революції та встановлення радянської влади багато політичних і громадських діячів, представників творчої інтелігенції змушені були виїхати за кордон. В еміграції вони намагалися підбити підсумки, узагальнити досвід національно-державотворчої практики, з якою були пов'язані національно-культурні процеси. Праці В. Винниченка, П. Христюка, М. Шаповала, П. Феденка відображали загальні принципи національно-культурної політики українських урядів [20; 21; 22; 23; 24]. Однак ці роботи несли на собі певний відбиток політичних переконань авторів і тому відзначалися суб'єктивізмом.

Досліджувана проблема знайшла певне висвітлення у фундаментальному науково-довідковому виданні української діаспори – багатотомній «Енциклопедії українознавства» [25; 26]. У загальній частині характеризується національно-культурний процес в Україні у 1917–1921 роках, містяться оцінки позитивних

зрушень у різних складових національної культури. У словниковій частині подається матеріал про окремі тогочасні літературно-мистецькі явища та події, наводяться біографічні дані про митців, які були піддані забуттю в умовах тоталітарного режиму.

Під іншим кутом зору розглядалася проблема національно-культурного відродження в часи Української революції радянською історіографією. Одразу зазначимо, що в 1920-х років процес утвердження радянської системи в Україні відбувався під гаслами толерантного ставлення до національно-культурних потреб українського населення. Проте декларовані радянською владою гасла щодо національної спрямованості культурної політики розходилися з її реальними діями. Праці партійних та державних функціонерів розкривають справжню сутність тактичного відступу більшовиків, який полягав у проголошенні політичного курсу, орієнтованого на нівелювання національно-культурного обличчя нації за вузькокласовими принципами [27].

У 1920-х – на початку 1930-х років увагу науковців привертало питання літературно-мистецького життя в Україні, процеси творення літературних угруповань, коріння яких сягали 1917–1921 років [28]. Тривала розробка проблем охорони пам'яток історії та культури українського народу [29]. У працях, присвячених питанням мистецького життя в Україні, частково знайшли відображення започатковані національно-культурним відродженням процеси його розвитку і спрямованості [30].

З початком 1930-х років ситуація в українській історичній науці докорінно змінилася. Безпідставне звинувачення активних учасників літературно-мистецького життя України в «буржуазному націоналізмі» призупинило вивчення ролі та місця творчої інтелігенції в національно-культурному відродженні. Українська державність була визнана контрреволюційним націоналістичним

виготовом, тому діяльність і політика національних урядів у сфері культури не вивчалася.

Становище почало виправлятися від середини 1950-х років. З'явилася низка досліджень – як узагальнюючих із проблем культурного будівництва в Україні [31], так і присвячених розвитку окремих складових культури [32]. Цінну інформацію про театральне життя України в період революції, вплив суспільно-політичних подій на розвиток театрального мистецтва, зростання інтересу усіх верств населення містять нариси з історії театрів, народжених у часи революції, – Молодого театру, театру імені І. Франка, театру «Березіль» та інших [33].

Значний фактичний матеріал присутній також у біографічних виданнях, присвячених діячам сцени, які стояли на чолі українського театрального відродження – Г. Юри, Л. Курбаса, О. Загорова, В. Василька та інших [34].

Сучасні процеси відродження національної культури посилили інтерес науковців до історії культурного будівництва в роки революції. Одним із напрямків досліджень у контексті національно-культурного відродження стали роботи з історії товариств «Просвіта». До цієї теми зверталися Д. Буравченко [35], О. Дудник [36], В. Купрійчук [37], В. Тимошенко [38], В. Лозовий [39], О. Дем'янюк [40].

У їхніх працях відзначається важливе значення діяльності товариств щодо утвердження національної свідомості українства, розкриваються форми і методи роботи просвітян із підвищення культурно-освітнього рівня українського народу, висвітлюється ініціативна роль свідомої інтелігенції в налагодженні діяльності осередків «Просвіти» і в організації їхньої співпраці з різними державними установами та громадськими організаціями. Дослідники одностайні у висновку, що багатогранний характер діяльності «Просвіт» сприяв консолідації на національному ґрунті широких верств українства.

Окремий напрямок дослідження проблеми становлять праці з історії реформування освіти в Україні в час революції 1917–1921 років. Базою цих досліджень були законодавчі та нормативно-правові документи, матеріали розпорядчого характеру, рішення різних об'єднань педагогів, практика освітньої роботи місцевих органів влади, публікації в пресі тощо. Цією проблемою свого часу займалися А. Донець [41], О. Дудник [36], Н. Антоненко [42]. У працях цих та інших авторів зазначається, що з перших кроків Української держави, що постала на хвилі національної революції, виникає питання про відродження шкільної освіти на засадах української мови і на українських традиціях.

Як один із напрямів національно-культурного відродження українства в 1917–1921 роках розглядають створення і функціонування в містах України національних університетів. Цій проблемі присвячені праці В. Онопрієнко [43], О. Колпакової [44], О. Завальнюка [45], А. Копилова [46].

Активний процес державотворення та глобальні трансформації, пов'язані з революцією 1917–1921 років, принесли зміни й у систему вищої школи в Україні. У Києві та Кам'янці-Подільському сформувалися і функціонували університетські центри, які готували кадри української інтелігенції, були опорою національного державотворення. Цим самим спростовувалися погляди про неготовність українства мати свою вищу школу. Процеси українізації охопили й інші університети, однак здійснити програму українізації в більш повному обсязі влада не встигла. У підсумку вони були розформовані радянською владою, яка не бачила доцільності їхнього існування [47].

Неабиякий інтерес викликає узагальнююче дослідження національного культурного будівництва в Україні в 1917–1921 роках, здійснене Д. Розовиком [48]. Автор переконливо доводить, що за часів національної державності відбувся справжній ренесанс української культури, зростання її художньо-естетичного та

професійного рівня. Цьому сприяв великий ентузіазм та ініціатива української творчої інтелігенції.

Питання, пов'язані зі створенням та початковим періодом ініціативної діяльності різноманітних мистецьких товариств та об'єднань за часів Центральної Ради, розглядаються в працях О. Хомякової [49], С. Цалик [50], М. Мочульського [51].

На основі аналізу широкого кола джерел дослідники доходять висновку, що створення громадських культурно-творчих організацій та об'єднань, які згуртували довкола себе значні кадри української інтелігенції, набуло в цей час широкого розмаху. На їхню думку, саме зростання національної свідомості, широка мережа громадських культурно-освітніх установ, творчих організацій за доби Центральної ради забезпечили розвиток українського літературно-мистецького життя в подальші часи.

Серед проблем національно-культурного відродження доби Української революції 1917–1921 років важливе місце посідає преса і книговидавнича справа. Цій темі присвячені роботи П. Губи [52], Г. Рудого [53; 24], О. Дроздовської [54], Т. Гринківського [55], О. Сак [56], Ю. Телячого [57].

На думку дослідників, у часи Української революції 1917–1921 років пріоритетні напрями розвитку преси і книговидавничої справи визначалися потребами «налагодження масового видавництва навчальної, художньої, суспільно-політичної літератури, без якої неможливе було будівництво національної системи освіти, проведення широкої культурно-освітньої роботи серед населення та відродження духовності українського народу.

Висновки. Отже, огляд історіографії свідчить, що в історичній літературі знайшли відображення окремі аспекти теми нашого дослідження. Важливо відзначити, що дослідники звернули увагу на такі питання, як: розвиток громадянського суспільства, діяльність громадських організацій, відновлення

преси та книговидання, становлення освіти та науки. Загальним принципам національно-культурної політики українських урядів, хоча і з деяким суб'єктивізмом присвячені праці В. Винниченка, П. Христюка, М. Шаповала, П. Феденка. Радянська історіографія свідчить про відступ від декларованих радянською владою гасел, щодо національної спрямованості культурної політики. З'явилися узагальнюючі роботи з проблем культурного будівництва в Україні таких вчених як Р. Бабійчук, Є. Гірчак, та праці з розвитку театру, музики, музейної справи – Б. Романицький, В. Нікеєв, О. Дудуник та ін. Сучасні процеси відродження національної культури посилили інтерес науковців до історії товариств «Просвіта» (В. Буравченко, В. Лозовий, В. Купрійчук), реформування освіти (А. Донець, О. Дудник, О. Колпакова, А. Копилова), розвиток преси та книговидавничої справи (О. Дроздовська, Т. Гринківський та ін.)

Розгляд та дослідження напрацювань науковців про події Української революції 1917–1921 років довів, що вона стала визначальним періодом в історії України, який характеризувався прагненням до національного самовизначення та державотворення. Незважаючи на політичні обставини та внутрішні протиріччя, цей час відзначився істотним піднесенням національної свідомості та культурним розвитком.

Відродження української культури, освіти, науки і мистецтва стало важливим чинником у формуванні національної ідентичності та консолідації українського суспільства. Зроблена авторами систематизація праць, а саме розподіл їх на три групи: роботи української діаспори, радянську історіографію та сучасну вітчизняну історіографію, сприяє глибшому розумінню значення вказаних подій для формування української нації. Більшість поданих в історіографічному огляді історичних праць характеризуються високою інформаційною насиченістю. Фундаментальним стали напрацювання В. Кубійовича, З. Кузелі, О. Білецького,

В. Дубровського, М. Грінченка. Ці дослідження використовуються авторами не лише як історіографічні праці, а й певною мірою як джерела.

Дослідивши і обґрунтувавши історіографічний матеріал, автори довели, що він має важливе теоретичне значення для визначення наукового контексту, окреслення актуальності та формування теоретичної бази дослідження. Водночас, він має практичне значення, забезпечуючи обізнаність з попередніми напрацюваннями, надаючи джерельну базу, обґрунтовуючи наукову новизну та сприяючи підвищенню якості майбутнього дослідження.

Подальша перспектива дослідження вбачається у поглибленому вивченні взаємодії між окресленими аспектами (розвитком громадянського суспільства, діяльністю громадських організацій, відновленням преси та книговидавництва, становленням освіти та науки) в контексті національно-культурного відродження доби Української революції, з метою виявлення їхнього синергетичного впливу на процеси національної ідентифікації та консолідації українського суспільства. Також перспективним є дослідження регіональних особливостей цих процесів та залучення нових джерел для більш цілісного розуміння зазначеної доби.

Список використаних джерел

1. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). Львів: Світ, 1996. 447 с.
2. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації: навч. посіб. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
3. Калакура Я. Українська історіографія: курс лекцій. Київ: Генеза, 2012. 512 с.; Калакура Я. Методологія історіографічного дослідження: науково-методичний посібник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2016. 319с.
4. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. 566 с.; Колесник І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). Київ: Генеза, 2000. 256 с.

5. Рєєнт О. П. Вступне слово. Вплив Першої світової війни на революційні події 1917–1921 рр. (сучасні проблеми дослідження). *Збірник наукових праць «Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917–1921 рр.)»*. Київ, Черкаси, 2012. С. 8–15.
6. Сарбей В. Національне відродження України. *Україна крізь віки: у 15 т. Т. 9*. за заг. ред. В. Смолія; НАН України, Ін-т археології, Ін-т історії України. Київ: Альтернативи, 1996. 336 с.
7. Смолій В. Історія інститутська, історія українська (Ювілейні роздуми з академічної проблематики) / В. А. Смолій, О. А. Удод, О. В. Ясь. *Український історичний журнал: наук. журн.* Київ, 2012. № 1. С. 4–28; Смолій В. Історія інститутська, історія українська (Ювілейні роздуми з академічної проблематики): зб. наук. праць / В. Смолій, О. Удод, О. Ясь. *Історіографічні дослідження в Україні* / Голова редкол. В. А. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. – Вип. 22. С. 5–42;
8. Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія. Київ: Пошуково-видавниче об'єднання «Книга пам'яті України», Просвіта, 1997. 416 с.
9. Гоцуляк В. В. Методологічні аспекти історії Української революції 1917–1921 рр. у сучасних історичних та історіографічних практиках. *Збірник наукових праць «Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917–1921 рр.)»*. Київ, Черкаси, 2012. С. 27–36.
10. Житков О., Житкова О., Чуйко К. Історики діаспори про політику національних урядів доби української революції 1917-1921 рр. у сфері освіти, культури та та духовного життя. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Чис. 26. 2022. С. 109-113
11. Колесник В. Коренізація національних меншин УСРР у 1920–1930-ті рр.: історіографія. Київ: Вид. дім. «АртЕк», 2015. 172 с.
12. Кондратюк К., Мандзяк В., Українське національне відродження ХІХ – початку ХХ століть у сучасній вітчизняній історіографії. *Українська історіографія*

- на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми: колект. моногр. / за ред. Л. Зашкільняка. Львів: Львів. нац. ун-т імені І. Франка, 2004. С. 154–167.
13. Король А. Дослідження В. Сарбеєм українського національного відродження. *Історичний архів*. 2010. Вип. 4. С. 20–23.
14. Кравченко В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII – середина XIX ст.). Харків: Основа, 1996. 376 с.
15. Мандзяк В. Історіографія українського національного руху в Галичині XIX – початку XX ст.: авто-реф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Львів, 2006. 20 с.
16. Масненко В. Консервативна концепція історії революції 1917–1921 рр. в українській історіографії / В. Масненко. *Збірник наукових праць «Новітні тенденції вивчення актуальних проблем революційної доби (1917–1921 рр.)»* Київ, Черкаси, 2012. С. 68–79.
17. Меша В. Українське національне відродження 1905–1914 років: історіографія проблеми. Київ: [Б. в.], 2004. 157 с.
18. Павлишин О. Історіографія української революції 1917–1921 років. *Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми: колект. моногр / за ред. Л. Зашкільняка*. Львів: Львів. нац. ун-т імені І. Франка, 2004. С. 168–183.
19. Семергей Н.В. Вітчизняна історіографія українського національно-культурного відродження: стан дослідження проблеми, або «історіографія історіографії». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Історичні науки. Том 30 (69). № 3. 2019. С.187-192.
20. Герої Крут. Лицарський подвиг юних українців 29 січня 1918 р. / Упоряд. І. Ільєнко. Дрогобич: Відродження, 1995. 348 с.
21. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. Київ: Темпора, 2003. 608 с.

22. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917–1920 рр. Український соціологічний інститут. Нью-Йорк: Видавництво Чарторийських. 1969. Т. I–IV. Відень. 1921.
23. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма. Прага: Вільна спілка, 1928. 324 с.
24. Феденко П. Український громадський рух у ХХ столітті: курс лекцій. Подєбради, 1934. 167 с.
25. Енциклопедія українознавства. Загальна частина [У 3 т.]. АН України. Ін-т української археографії та ін. Перевид. в Україні. К., 1994–1995. Т. 1–3. Препринт відтворення вид. 1949 р. 1230 с.
26. Енциклопедія українознавства: Словникова частина [В 10 т.]. Наук. т-во ім. Т. Шевченка; Голов. ред. В.Кубійович, З.Кузеля. Репринтне відтворення видання 1955–1984 років. Т. 1–10. Львів, 1993–2003. 4015 с.
27. Гірчак Є. Завдання національно-культурного будівництва на Україні. Харків: Держвидав України, 1927. 127 с.
28. Білецький О. Двадцять років нової української лірики (1903–1923) Харків: Держвидав України, 1924. 40 с.
29. Дубровський В. Музеї на Україні. Харків: Держвидав України. 1929. 60 с.
30. Грінченко М. Історія української музики. Київ: Спілка, 1922. 278 с.
31. Бабійчук Р. Жовтнева революція і розвиток української культури. Київ: Тов. для пошир. політ і наук. знань, 1957. 36 с.
32. Романицький Б. Український театр у минулому і тепер. Київ: Держвидав УРСР, 1950. 62 с.
33. Український драматичний театр ім. І.Франка. Київ, 1940.
34. Нікеєв В.Д. Олександр Загаров і український театр. Київ: Мистецтво, 1968. 86 с.
35. Буравченко Д. А. Культурно-мистецьке відродження в часи Української революції: місце і роль громадської ініціативи (1917–1920 рр.): дис... канд.. істор. наук: 07.00.01 – Історія України. Київ, 2011. 234 с.

36. Дудник О. В. «Просвіта» Уманщини за часів Української Центральної Ради. *Уманська старовина*. 2021. Вип. 8. С. 132–140.
37. Купрійчук В. М. Реалізація політики українських урядів у сфері культури в період національно-визвольної боротьби 1917–1920 рр. *Збірник «Державне управління та місцеве самоврядування»*. Дніпропетровськ: Вид-во ДРІДУ НАДУ, 2012. Вип. 2 (13). URL: [www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02\(13\)/12kvmnvn.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_02(13)/12kvmnvn.pdf). Режим доступу:
38. Тимошенко В. І. Волинь в період української революції і громадянської війни 1917–1920 рр. / В. І. Тимошенко. *Велика Волинь: минуле й сучасне: тези міжнар. краєзнавч. конф.* Житомир: Вид. М.Г. Косенко, 1993. С. 64–65.
39. Лозовий В. С. Поширення просвітницьких осередків в українському селі в період Центральної Ради (1917 р.). *Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук. пр.* / гол. ред. кол.: П.Т. Тронько. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. Т. 7: мат. 3-го круглого столу «Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII–на початку XXI ст.» С. 3–11.
40. Дем'янюк О. Діяльність осередків «Просвіти» в добу Директорії УНР (1918–1921 рр.) *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 3. С. 21–26.
41. Донець А. Л. Студентство й українська проблема вищої школи (1917–1919 рр.) *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*. 2012. Том 22. С. 301–313.
42. Антонець Н. Б. До питання про створення всеукраїнської вчительської спілки (1917). *Розвиток освіти в добу Української революції (1917–1921): зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. семінару/ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського / Березівська Л. Д. (голова редкол.), Зозуля С. М., Страйгородська Л. І.; літ. ред. Мося І. А.* Київ: ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. 2017. 103 с.
43. Онопрієнко В. І. Українські університети в 1917–1919 рр. *Вісник Академії наук України*. 1993. № 2. С. 83.

44. Колпакова О. В. Кам'янець-Подільський Український університет. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. Вип. 3. 1994. С. 20–21.
45. Завальнюк О. М. Міста України – центри національної університетської освіти (1917–1920 рр.) *Історія України: маловідомі імена, події, факти*: зб. ст. / НАН України, Ін-т історії України. – Київ: Донецьк, 2001. Вип. 15. С. 45–52.
46. Копилов А. О., Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї створення до ліквідації (1917–1921 рр.) *Український історичний журнал*. 1999. № 4.
47. Худолей О.С., Тептюк Л.М. Становлення вищої освіти в Україні в період 1917-1921 років: виклики, реформи та національні пріоритети. *Вісник науки та освіти*. № 12(30). 2024. С. 1744–1757.
48. Розовик Д.Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920). К.: ВПЦ «Київський університет». 2002. 310 с.
49. Хомякова О. В. Літературні здобутки та втрати Української революції 1917–1921 рр. *Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті: матеріали 23 Міжнар. молодіж. форуму, 16–18 квітня 2019 р.* Харків: ХНУРЕ, 2019. Т. 11. С. 106–107.
50. Цалик С. Блог історика: 1917 рік. Як український театр став державним. URL: Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-39799454>.
51. Мочульський М. Український національний театр. *Літературно-науковий вісник*. 1917. № 5–6. С. 335.
52. Губа П. І. Українське відродження: спроба джерелознавчої оцінки вітчизняної преси 1917–1920 рр. Черкаси: ЧДТУ. 2002. 263 с.
53. Рудий Г. Розвиток видавничої справи за доби Центральної Ради й Української держави (за матеріалами української преси 1917–1918 рр.) *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Збірка наукових праць: у 2-х частинах*. К., 2005. Число 12. Ч. 2. С. 309–332.
54. Дроздовська О. Українська преса на Зеленому Клині й у Маньчжурії 1917–1921 рр.: історія функціонування та особистості. *Збірник праць Науково-*

дослідного інституту пресознавства. 2017. Вип. 7. С. 18–65. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZPNDZP_2017_7_4.

55. Гринівський Т. С. Українська преса періоду революції 1917 – 1920 років (на матеріалах часопису «Книгарь»). URL: Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1526>.

56. Сак О. Видавнича справа доби Української революції 1917-1921 років URL:
<https://museum.lib.kherson.ua/vidavnicha-sprava-dobi-ukrainskoi-revolyuutsii-1917-1921-rokiv.htm>

57. Телячий Ю. В. Українська літературно-мистецька інтелігенція в національно-культурному відродженні (1917–1921 рр.): [моногр]. Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2014. 600 с.